

שיירת דולפינים בספינות מלחמה

תערוכה חדשה מבקשת להגדיר את המאפיינים של האדריכלות הפוסט־מודרנית תוך התמקדות בהריסתם של כיכר דיזנגוף המוגבהת ומתחם הדולפינריום בתל אביב. באופן מפתיע, מתברר שיש כאלה שמתגעגעים אליהם

אסתר זנדברג

הריסות מתחם הדולפינריום. טראומה מתמשכת צילום: מאי עומר

בר על ההתחלה, הברקה. כפינה מואפלת למחצה בכניסה לתערוכה "חורבות פרסטמודרניות" המוצגת בימים אלה בארכיון האדריכלות במוזיאון תל אביב לאמנות, מקדם את פני המבקר מיצב מרהיב עין. מעל עמודי נים דמויי פמוטים מונחים דגמים מוקטנים של בניינים הפוררים כרבי העיר ונבחרו לייצג את העידן הפוסט־מודרני בגרסתו המקומית, הממותנת והכיישנית בהשוואה למבנים מתקופה דומה בארצות הברית ובאירופה. בין היתר יש דגמים של סינמטק תל אביב, מגדל האופרה, תחנת כיכר אש ברידינג ועוד. הדגמים הם הדפסים תלת־ממדיים בפולימר אקרילי מתכלה – זוהרים, איך לא, בגוון ורוד מתקתק המזוהה עם הסגנון. מעל המיצב מתנוססת הכתובת "החיים בוורוד", בצרפתית, מה שלא מרמז תיר ברירה אלא להריע לאירוניה ולזמזום אדית פיאף.

המבנים שמאחורי הדגמים הוקמו ברובם בשלהי שנות ה-70 ועד ה-90 של המאה הקודמת והם עומדים עדיין על מכונום כרחבי תל אביב. רבים מהם נוטרלו מסממני הסגנון עם ירידת קרנו עם הזמן. בדומה לבני מינם בתרבויות המערב באותו דור, הם מייצגים ניסיון לצאת מכבלי ה"קופסה" האדריכית לית המודרניסטית ומהאידיאולוגיה החברתית שמאחוריה, ומבשרים את תחילתו של עידן ניאו ליברלי, קפיטליסטי, של יזמות ושוק חופשי הנמשך עד ימינו אלה. הסגנון עצמו נהפך להיסטוריה, ולא מפוארת. הדור האדריכלי החדש המשתולל כעת בעולם הוליד מוטציות אדריכליות שיצאו לגמרי משליטה. התערוכה עצמה מבקשת לחזור לרגעי ההתחלה של המגמה ולהגדיר את מאפייניה של האדריכלות

וזלוטוב, לוקחת את הצופה למסע הווי שרקחה על בסיס אגדות אור־בניות וכו בין היתר יש מנהרה שמובילה את הרמטכ"ל ורעייתו עד לדולפינריום. במרתפי המבנה ממתניות להם ספינות מלחמה נהוגות על ידי שיירות דולפינים – שגם ארצות הברית וגם ברית המועצות השתמשו בהם למטרות צבאיות, כמו שנטען. ממרתפי הדולפינריום, ממשיכה עמיר ללא לאות לנושאת המטוסים הקרובה, ומשם ליעדים רחוקים. אף שהעריכה ריכה מאוד את עבודתו של וולרי טוב, אדריכל חדשני, פורה ומוערך, עמיר מודה ש"היה לי קשה עם הבניין הזה (הדולפינריום). משהו לא עבד בו".

כל זה על קצה המזלג. התערור כה נכללה מרתקת ככל היכט. היא קומפקטית אך גדושה בחומרים ותוכנות. היא מקומית שלא לומר מקומית, תל־אביבית עד העצם, וכד בבד אוניברסלית. מקומה יכיר רנה בחברה אחת עם תערוכות אדריכלות מוערכות המוצגות בגלריות ומוזיאונים לאדריכלות המכבדים את עצמם מחוץ לגבולות העיר והמדינה. הנושאים כטיפול הם לכאורה כבר היסטוריה, מעשה מוגמר – אבל כזה שמותיר חומר למחשבה לדורות הבקשרים כאלה ואחרים. אמנם אלה אולי לא הסוגיות החשובות ביותר על שולחן התכנון האדריכלות כולות בישראל, אבל זוהי הזדמנות למחשבה בנושאים שאינם בדיק פשוטים. יש בתערוכה משהו שנקרא נורמליות. היה פעם דבר כזה.

הכיכר הנוכחית הולכת עם הטרנד העכשווי של אופניים וקורקינטים. אף שאין עוררים על כיעורה של הכיכר המוגבהת, היא שירתה נאמנה קהלים מגוונים – קשישים בודדים, צעירים אבודים, חסרי בית

הדולפינריום, שתכנן האדריכל נחום זולוטוב, הוא מרחב מורכב בהרבה. המקום שחווה פיגוע רציחני מחריד, הוא חוליה בטרואומה המתמשכת של הדרום התל־אביבי בואכה יפו: מנשיה, ערכים, יהודים, מלחמת העצמאות, אצ"ל ולח"י, גירוש ופינוי, הריסות, חורבות בתים שהושלכו לים ועליהן צמח פארק שמסמל היסטוריה כאובה. "או מה הפלא שהקימו את הדולפינריום. משהו הווי לגמרי", אומר בראיון האדריכל ומומחה השימור אמנון בר אור, "אני לא מבין מה עושה שם הגן, מה עושות החורבות, מה עושה מוזיאון האצ"ל, המסגד, המלונות, זה מקום לא נורמלי. מקום שהיתה בו טראומה, והיות שהטראומה לא מעובדת, כדברי פרויד, היא תחזור".

המועקה סביב הדולפינריום סחפה ככל הנראה את האדריכל לית טולה עמיר למחוזות הבדיון הפרוע כפי שעולה מהראיון המהפנט איתה המוקרן בתערוכה. עמיר, שכתבה ספר על עבודתו של

היתה בזמנה סמל המודרניזם התל־אביבי. הגרסה המוגבהת שתכנן צבי לישר היתה נכונה לעידן שבו מה שהיה חשוב, גם במדינות אחרות בעולם, זה לאפשר לרכב לזרום לתוך העיר הכיכר הנוכחית הולכת עם הזמן ועם הטרנד העכשווי של אופניים, קורקינטים, הליכתיות ונהנתנות. אף שאין עוררים על כיעורה של הכיכר המוגבהת, מוריה מציינת שהיא שירתה נאמנה קהלים מגוונים – קשישים בודדים, צעירים אבודים, חסרי בית – ושימשה להם מקום מפלט ממצוקה וכדידות, ומקבלת כאן בכתב הסכמה מלאה.

בשרטוטים בדגמים ובעיקר בראיונות מוסרטים עם יודעי דבר שמקנים לתערוכה משקל יתר.

להחזיר עטרה ליושנה

בראיון מוסרט מציגה אדריכלות הנוף הפרופ' יעל מוריה את הדילמות סביב הגרסה הנוכחית של הכיכר שמשדרה הופקד על תכנונה ואופיה. מה שהכריע את הכף להוריד בחזרה את הכיכר היה כדבריה הרצון של עיריית תל אביב "להחזיר עטרה ליושנה". היא עצמה "לא מרגישה טוב עם להחזיר עטרה". הכיכר המקורית שתכנן ויר עטרה. הכיכר האדריכלית גניה אוורבוך

התקופתית, על רקע הריסתם של שני מרחבים פוסט־מודרניים בעיר, כיכר דיזנגוף בגרסתה ה"דומפלי" סית, ומתחם הדולפינריום, לדברי אוצר התערוכה ומנהל הארכיון האדריכל הפרופ' ערן נוימן. שני האתרים נהפכו לחורבות וקמו לתחייה, כל אחד בדרכו. השאלה אם המרחבים הללו עונים להגדרת הסגנון מתבקשת אך לא רלוונטית. הדיונים הסוערים סביבם, כל אחד בתורו, תקפים כך או כך בלי קשר לסגנונות. הוויכוחים אמנם שכחו עם השנים אך הותירו משקעים שחוזרים לרגע ולהפליא לחיים בתערוכה – בתצלומים,

כיכר דיזנגוף המוגבהת. התאימה לעידן שלה צילום: משה שי